

Első erdélyi közös nyár: 1964

1964. Ebben az évben igazán megérett az idő és az alkalom ahhoz, hogy a közel nyolc éve tervezett erdélyi találkozás megvalósuljon. Részleteiben most már a pesti, személyes beszélgetések is közel hozzák, túl hosszú a késleltetés. A Budapest utáni levelek megállapodásként szólnak a kolozsvári nyárról.

A 64-es év elején mégsem ennek jegyében bonyolódik a levelezés. Újabb váratlan akadályok torlódnak, most éppen Pesten, nálam. Hirtelen-gyors életmentő operáción kell túlesnem. Majd a lábadozás rövide vett ideje után megpróbálok gyorsan felzárkózni munkahelyemen, az Iparitanuló Intézetben a tanév zavartalan folytatásához. Túl nagy luxus volna táppénzre szorulni. Hiszen albérletemhez, mint szabadságomhoz, ragaszkodom. Más családi gondok is csatlakoznak mindehhez. Az eredmény az, hogy nem tudom, nem tudhatom kellőképpen, a várt módon biztatni Aladárt, aki igen kedvesen, teljes résztvevően javallja, hogy a kórházból egyenesen Kolozsvárra menjek, hiszen immár „szabadságon” vagyok, még ha betegszabadságon is.¹ Nagyjából áprilisra érik el egymást a leveleink, amikor egyértelművé válik, hogy folytatam, befejezem a tanévet, s csak a nyári vakációban lehet szó a kolozsvári utazásról.

Aladár élete ebben az időszakban sűrű utazásokkal telik (beosztása révén, riportok készítéséhez kapcsolódva)².

¹ „ha felgyógyulsz, gyere, úgyis hónapokig szabadságon kell légy, küldtem meghívót és várlak” (1964. január 27.). „A meghívó levelet megkaptad? [...] add be azt az útlevelet.” (1964. február 8.) „...április elsejétől kijárogatok az állomásra [...] ez a levél már különben is későn érkezik [...] legfennebb 10-ikére lehet ott.” (1964. január 6.)

² „Már vagy tíz napja nem kaptam meg a leveled, te pedig húsz napja is van. [...] Itt ugyanis, ahol vagyok, nem terem képeslap, ez nem olyan út, [...] fogalmam sincs, hogy jár a posta. Minusz húsz körül, és petróleumvilágítás.” „December közepétől kb. egy hónapnyit voltam otthon. [...] holnap az utolsó napunk ebben a faluban, utána Beszterce, valószínűleg ott adom fel a levelet is” – írja 1964. január 21-én. (A levelek általában mindig Kolozsváron kerülnek postára.) „Írtam onnan, az útról is, nem csodálkoznék, ha később érne oda. [...] most már hazajöttem az utakról.” (1964. I. 27.) „Holnap megint utazom.” Utóirat: „Itt vagyok tíz napra Bukarestben.” (Bukarest, 1964. március 22.) „Itt van május vége is, én persze

Otthonában pedig előtérbe kerül a régi kedves szenvedély: a gyűjtés s azon belül is elsőként a régi pénz, a numizmatika. Nem csupán egy nemes és magas szintű passzióról van itt szó. Nála az érme szakszerű vadászata, a leletek s a megfelelő szakirodalom elmélyült búvárlása, rendszerezése, ritkaságok leleményes beszerzése, akárcsak a többi, szerteágazó műfajokban is gyarapított „gyűjtés” szakszerű-játékos gyakorlata, tudományos-örökgyermeki igaz megszállottsága szorosan – mondhatnám: szétválaszthatatlanul – érintkezik nemcsak egész művészethez való viszonyával, hanem mindezek mély táptalajával: egész életalakulásával, személyiségével. Hozzátehetném: áldás és átok gyanánt. Különleges, „kiválasztott” ember stigmatizáltsága, s ennek vállalása ez.

Mindenesetre az adott időszakban – akár levelezésünk tanúsága szerint is – azt érzem, hogy párhuzamosan, hasonló súllyal – vagy talán éppen egymást helyettesítve, *belső* természet adta módon? – mintegy egymást váltja, egymást segíti a kénytelen feszült várakozású költői életmű, a hasonló ideiglenességben leledző személyes életút és a mindezek között mentő, időnyerő szerepet betöltő gyűjtés – főként numizmatika – előretörése. Életmentő? Önmentő? Mindenképpen a mindenét boldogan egy lapra – arra a maga választotta lapra – feltevő – hazardjátékos? gyermek? – boldog belefeledkezése az, ami több és más, mint a játékos hazardírozása.

...itt van ez a már mániává erősödő numizmatika-szenvedély, ami viszont sok nyugodt napot és mondhatnám örömet (egyedül!) okoz: ez is hozzájárul persze ahhoz, hogy szervezetlenül és beosztás nélkül mennek el a kevés szabad órák. De ennek van legalább látszata. A gyűjteményem vitathatatlan fölényrel értékesebb és rendezettebb, mint „összes műveim”.³

megint út előtt, hajnalban *indulok* [...] folyton úton vagyok.” (Kolozsvár, 1964. május 20.) A kivétel az, amikor arról számol be: „*Azt hiszem, most végre egy időre abbahagyom az utazgatást...*” (1964. május 28.) De alighogy – a közös nyár végén s közös utazásaink után – visszaértem Pestre, arról hallhatok ismét: „...*azt hiszed, megint elvesztem, pedig csak tekeregtem.* [...] Utaztam is, *csupa olyan helyen, ahonnan már te is küldtél anzikszokat, meg Tordán ültem.*” (Kolozsvár, 1964. augusztus 28.)

³ Kolozsvár, 1964. május 20. Vö.: „*Hazaérkeztem és megkaptam legutóbb a ceruzás levelet. Abban sem írod, hogy mikor jössz. Azt hiszem, most végre*

Majd később: „Most egy regény-terven⁴ rágódom és közben apró túlköltekezésekkel vívódom a régi-pénz-fronton (vannak új szerzeményeim!) De már arra is vetemedtem, hogy könyveket is adogatok el. Varázshegy – azzal, hogy [...lesz] még új kiadás, Thibault család – bár azt sajnáltam [...] de aztán mégsem folytattam, inkább nagy kölcsönökbe bonyolódtam.”⁵

Mindenképpen és minden téren feszült a várakozás: a várt találkozás kerete annak, hogy az életművet helyretevő második kötet (tulajdonképpen az első igazi kötet) megjelenésére várjon, várjunk. S mindennek s az ideiglenes életformának az áthidalásául az utazások. Jó eszköznek látszanak, s talán még jobbnak, (legjobbna?) a gyűjtés s főleg a numizmatika beszerzési kalandjai, a kollekció kiegészítésének, kiteljesedésének öröme. Önironikus tréfálkozásként hangozhat, de jóval komolyabb ennél az, amikor például így ír:

*Lelki problémáim mind a régi pénzekkel kapcsolatosak. Szerelmes vagyok 3 reneszánsz érembe 3 hónapja és még nem tudtam megkaparintani őket.*⁶

Ez utóbbiak mintha igen szervesen (legszerveesebben és leghababban) függnének össze nemcsak az eddigi versek (s az egész költészet) világával, hanem a rég készülődő, műfaji fordulatot ígérő első regénnyel.

Mindez Lászlóffy Aladárnál korok, életkorok, életmentalitások ugrása, cseréje, vegyítése is. Tudatosan.

Állandó utazások közt, a numizmatikai szenvedély fellángolása mellett és alatt a várakozás visszatérő tárgya a készülő új verseskötet. Néha panasolja, bosszankodik, hogy keveset tud dolgozni, alig ír verset – kisebb cikkekről, recenziókról ad hírt, meg

abbahagyom az utazgatást és elmerülhetek a római köztársaság kutatásának gyönyöreibe.” (1964. május 28. Kiemelés: Sz. K.)

⁴A *Héphaisztosz* című regényről van szó, amely azonban csak 1969-ben jelenik meg.

⁵Kolozsvár, 1964. szeptember 30.

⁶Kolozsvár, 1964. december 5.

Tudor Arghezi verseinek fordításáról. Többször kapok ígéretet, hogy érkezik vers-kézirat, de általában késve, ritkán teljesül az ígéret. Mintha eleve függő helyzetet teremtene ez a második – de voltaképpen első, az igazi – versgyűjtemény megjelenése a nyilvánosság előtt. A legelső kötet a belépőjegy megváltása volt a pályára. Nem kis áron, szisztegetve megfizetett ideológiai kompromisszumok árán.

Ugyan még mindig megkövetelt feltétel az elmaradhatatlan pártvers, de a ciklusok egésze s maga a kötet teljes költői arculata a költő személyiségéhez igazodik. Magáénak vallhatja, vállalhatja immár, a saját koncepciója hordozójaként, felmutatójaként. Alig hiszem, hogy tévedek, amikor úgy vélem: ennek a „második” kötetnek kiemelkedő jelentősége van a költői (de talán az élet-) pályá egészében is. Persze mindez csak akkor válik valóra, amikor már kinyomtatják, amikor könyvesboltokba kerül.

A levelekben mindenképpen nyomon követhetők a folyamat mozzanatai.

Az 1964-ben írt első levelében ott áll már a (korábban idézett) örömteli hír: a kötet címe *Színhelyek* lesz. S mennyire fontos, az egész költészeti programhoz illő ez a címadás. Aztán megtudhatom a lassú, aprólékos előrelépések mozzanatait.⁷ S azt is, hogy a nyáron kéziratban megismert versekkel mi a helyzet. „*Ami azokat a verseket illeti, már én sem tudom mi jelent [meg] közülük, van, ami nem jelent meg, de a kötetben majdnem mind benne lesznek.*” S a folytatásban külön szó esik az akkor (és azóta is) kiemelkedő kedvencemről – barátokkal közös kedvencünkről – : „*A költő s az újak persze még nem, és ezek nem is jelentek meg.*”⁸

A nyár közeledtével végre teljes realitásában kirajzolódhat a vakációs találkozás terve. „*Szóval, útrakész vagy, ez nagyon jó*” – írja Ali, immár új írógépén (alig olvasható halvány gépszalaggal). Tervei, javaslatai nagyon „földhözragadtak”, mivel igen konkrétak.

⁷ „*a kötetem utolsó simításain dolgozom.*” (Kolozsvár, 1964. február 7.) „*Az eltelt hét alatt befejeztem a kötetem és holnap reggel, mielőtt elutazom, beadom. Úgy, hogy ezen már egy vonatszerencsétlenség sem változtathat.*” (Kolozsvár–Bukarest, 1964. március 21–22.) Majd: „*beadtam a kötetem, a jövő év elején fog megjelenni.*” (Kolozsvár, 1964. május 20.) S a közös szabadság után, év végén: „*Képzeld, a kötetem már a nyomdában van, körülbelül februárra lesz valami belőle.*” (Kolozsvár, 1964. december 5.)

⁸ Kolozsvár, 1964. december 5.

„Az egyetlen probléma [...], hogy én szeptember elseje előtt nem mehetek szabadságra, tehát a délelőttieim viszonylag foglaltak lesznek, persze nem kell utána órákat vonatozzam hazáig és nem fekszem le 11-kor! És nyilván ha egy-két napra el akarunk utazni valahova, annyi szabadnapot mindig kaphatok. Szóval, megleszünk valahogy.” Korábbi ígéletét szó szerint lehet venni: „...irtó jól fogod érezni magad.”⁹

Ilyen előzmények után, megnyugodva – de feszültségektől sem mentesen – közeledtem végre vonaton Kolozsvárhoz. Feszültség? Inkább igen kellemes úti izgalom volt ez, amely messzemenően még kellemesebb beváltásban és meglepetésekkel folytatódott.

Joggal érezhettem azt, hogy már a megérkezés pillanatától maga az „Élő Irodalomtörténet” fogott kézen.

Ahányszor visszagondolok, az első éles kép: kászálódok le a vonatról, s ott várnak ketten: Ali és Kányádi Sándor. Megbeszéltek? Véletlenül találkoztak? Ali hívta el Sándort? Ma sem tudom, sosem kérdeztem. De nem felejttem a kitüntetetségi örömet, büszkeségét. Mivel érdemeltem ki ezt a fogadtatást? Hát még akkor, amikor gyalog útnak indulva, hármásban – a csomagokat kezemből kétfelől kiragadva – nem mindennapi szellemi tűzijáték élvezője lehettem. Nekivágtunk a főtérhez, a Mátyás-szoborhoz vezető Horea, majd Dózsa György útnak. S kísérőim, egymásnak adva, egymástól átvéve a szót, sziporkázó szójátékok, briliáns és bizarr asszociációk közepette sorakoztatták fel nagyvonalúan és aprólékosan történelmi, irodalmi emlékek, emlékhelyek, események mementóit. Egyetemes, évszázados mozzanatok és legközelebb, személyes epizódok, életfordulatok keveredtek össze hitelesen és emberközeli humorral. „Erre az erkélyre lépett ki a nagy fejedelem, Móricz Erdélyének x. fejezetében” – így Kányádi az egyik főtéri palotánál. „Itt szállt meg Vörösmarty, amikor...” – folytatta Aladár hosszan, színesen megidézve az eseményeket, a tér másik sarkára irányítva a figyelmet. Fontos volt már útközben kiegészíteni a históriát saját közelmúlttal. „Ezen az utcasarkon volt életem első, nagy randevúja” – jegyezte meg Kányádi, megelőzve ezzel Alit, az ő hasonló személyes utalásait. Volt valami végtelenül kedves, csipkelődő személyes vetélkedő az egész „idegenvezetésben”,

⁹ Kolozsvár, 1964. június 19.

amely külön élvezetes és megtisztelő volt számomra. Főként azért, mert nyilvánvalónak véltem, hogy itt az én kis női személyem, irodalmi és budapesti mivoltom tulajdonképpen nem „ok” (dehogyan ok! miért is lenne?), inkább jó ürügy más, régibb – s úgy gondolom ma is: igen nemes – poétai, szellemi versengésre. Visszafojtott lélegzettel, boldogan figyeltem, mintha igazi, szép lovagi torna tanúja lettem volna. (Valószínű, az is volt.) S az egész jelenet közepén egy valódi, „szívbeli” város állt.

Ez, így, egyedülálló, boldog zavarba ejtő élmény volt.

Hozzátehetném megélt elfogultsággal s annak iróniájával is: hol van ehhez képest bármely hadvezér bevonulása – birodalma fővárosába például – holmi diadalívek alatt? Két – számomra máris hasonlíthatatlanul nagy – költő állt két oldalamon.

Utunk végén leendő szállásomra vezetett. Ali – a drága. Átadta nekem saját legkedvesebb kuckóját, gyűjtő- és búvóhelyét: azt a varázsos padlásszobát (a Vörösmarty – Brassó – utca 36-ban), amely sokkal több, mint holmi „múzeum”, „kegyhely”. Az is, persze – csak hát hogyan, mihez képest? Legjobb megnevezése talán csak saját költői jelentésű szava: „színhely”.

Mindenképpen: itt voltam, itt lehettem. Ma is felbecsülhetetlen emlék.

Ali leköltözött szüleihez a Deák Ferenc (akkor Petru Groza) utcába.

„Hasonlíthatatlan” hely: itt lakott valaha Nyírő József, itt írta a *Jézusfaragó embert*. Berendezési tárgyai közé Aladár szerezte be Bolyai János íróasztalát, amely akkor a kertre nyíló kis ablak előtt állt. Akár már ez a két mozzanat kiemelhetné a helyet. De az az igazság, hogy mintegy természetesnek hatott. S lényegében „eltörpült” mindez a kis padláslakás egyéb, bőséges tárgy-, ritkaság- és kuriózumkészlete között. Ez a különleges, „különc” gazdagság lehet oka annak, hogy a szépszámú látogató, barát, ismerős között aligha akadhat kettő, aki hasonlóan jellemezné ezt a szuggesztív környezetet. Egy regényrészletet tudok említeni, ahol az első benyomás elsöprő erejét több oldalas mondatban örökíti meg az író.¹⁰

¹⁰ Kolozsvári Papp László: *Variációk*. Budapest 1985. 76–78. A regényben az ókori Hamurabbi alapján „Hamu”-nak becézett történész az egyik központi szereplő, akinek a modellje – több jel szerint – Lászlóffy Aladár. Ezek közül a jelek közül az

Egy hely, amelynél érdemes megállni. Vagy inkább: ahol mulasztás lenne meg *nem* állni. Minden lakás egy életmódot tükröz s a benne élő igényeit, ízlését. Lényegében itt is erről, de egyidejűleg, mégis, úgy vélem, többről van szó.¹¹ „Színhely” ez a különös barlang, de egyben számos és számtalan „színhelyek” gyűlhelye, kiinduló- és érkezés-pontja. Itt sorakoznak fel a jellegzetes költői pillanatok megelevenítésének „ürügyei”, kellékei. Költői másaik szülőhelyén állunk. Nemcsak a „leletek”, hanem a fellelések nyomán támadt új és újabb meg- és feltalálások: leletláncolatok belső műhelyitkainak vidékén. Egyetlen nagy rendszer műhelye ez. De olyan szokatlan, olyan nagyvonalú, olyan merész rendszeré, amely eleve a legtágabb heterogenitásból építkezik.

A bejárat a kert felől nyílik – útközben be lehet köszönni Babus néninek, a földszint egyik őslakójának –, majd a közös előtérből recsegő falépcső vezet föl Aladárhoz.¹² Újabb kis ajtó, újabb „előtér” vagy inkább -terecske. Lehetne előszoba is, de ez egyben kvázi-teakonyha. Rezsón lehet forralni, főzni. Ügyes polcokon edények a függöny mögött s egy-egy kisebb pult. A még kisebb mellékhelyiség is innen nyílik. Aztán még egy ajtó: mintha lépcsőn

egyik kétségtelenül Hamu lakásának leírása a regényben: „*Hamu a kertvárosban lakott, egy családi ház padlásterébe szorított szobácskában...*” stb.

¹¹ Úgy vélem (s tanúként idézhetem számos őt s a padlását ismerő jeles kortársunkat), Lászlóffy Aladár az az író, aki a kötetein kívül páratlan, sajátos „múzeumot” hagy maga után. Nem olyat, mint a szokásos költő-szülőházak vagy lakások, hanem egyedülállóan izgalmas, kifogyhatatlan inspirációkkal szolgáló teret. A kötetek fő erénye az, hogy több példányban megőrizhetők. De vajon nem maga a táptalaj, a művek létrejöttét tanúsító, mintegy megvilágító egyedi háttér ez a lakás, rekonstruálhatatlan? Aladárnál még az a frivol gondolat is fölvetődhet: vajon a versek nem csupán melléktermékei, halvány visszfényei-e egy merész, nagyvonalú életmódnak? Életpéldának, amely annak tanúsítására vállalkozik, hogy fölmutassa: a tehetség, a jellem a legszegényebb, legszűkösebb körülmények között és azok ellenére is képes a „mindenséggel mérni” magát, s az egyszeri emberi életidőt.

¹² Már ezek a szűk fordulók is történések, irodalmi adomák ihletői, színterei. Csak egyet idézek fel ezek közül: Egy nagyobb bútordarab felszállításakor történt. (Meggjegyzem: az adott arányokhoz képest itt voltaképp minden bútor monstrumnak tekinthető.) Természetesen íróbarátok a segítők – akkor éppen Panek Zoltán. (Egyébként maga a két, test szerint is „nagy” író is sok helyet foglal el az apró „lépcsőházban”.) Vesződnek verítékezve a lépcsőfordulókon, új és új fogást próbálva, közben izes cifrázásokkal könnyítve a bosszúságot. Babus néni izgatja a véget nem érő mutatvány, minduntalan előbukkan egy-egy érdeklődő kérdéssel. A végén Panek megsokallja a dolgot, és odaszól a néninek mérgesen: ilyenkor, ha ki tetszik jönni, nem ilyeneket kell mondani, hanem csak azt, hogy „kakukk”.

lépnénk le, s bent vagyunk a szobában. Itt a kerti ablak, előtte a neves íróasztal. Miért lenne mindez különös? Kétségtelen, meghitt lakóhelyen vagyunk: van alvó- és ülőhely, asztal (több is), szekrény. Hogy mennyezetig könyvespolcok takarják a falakat? Az éppoly természetes, mint a kéziratok, cédulák, folyóiratok, újságok halmazai. Ami nem mindennapi, az nem csupán az, hogy alig-alig találni üres felületet, inkább, hogy a felsoroltak s a köznapi élet egyéb eszközei mintegy mellékszereplőkként, statisztákként vannak jelen. Szükséges háttér. Első helyet – láthatóan egyre növekvő teret – azok a tárgyak kapnak, amelyeknek ottléte, rendeltetése nyilvánvalóan legfontosabb, s mintha éppen ezek lennének a leg„használatosabbak”. Sok köztük régészeti lelet? Az is. Kő-, agyagedények, mécsesek, épek és csonkák. De akadnak üvegtárlókba kíváncsozó márkás porcelánok is. Aztán különféle órák – és falióraszámok, mutató nélkül –, más-más századokból való szerszámok, eszközök s persze: képeslapok, fényképek, legyezők, szalagok. Históriai, műtörténeti értékektől kezdve a kifejezetten magánéleti ereklyéig, családok életének törmelékeiig. Csak nem a „limlomok” iránti kegyeletről van szó? De bizony látszólag feltétlenül arról. „Csupán” a jelentése lesz más itt mindennek. Valamikor pillanatok, korokat, szokásokat, megfakult emlékeket sűrítenek a tárgyak, a törmelékek. Persze csak annak a számára, akinek erre szeme van, aki félti, óvja, aki általuk feltámasztani képes régi idők aromáit.

Szerzetesi cella, tudós laboratórium, egy polihisztor szeszélyes műhelye, múzeumi raktársarok, hóbortos minden-gyűjtő játékos kacatdombja? Mindhez hasonlítható, van is némi köze a felsoroltakhoz, mégis alapvetően más. Egy nem mindennapi élet szerves része, lenyomata a hely. (Mint természetké a természetvár.) Tárgyai: egyetlen vállalkozás szisztematikusan gyűjtött és begyűlni hagyott sajátos eszköztárának részei. Már az is dokumentumszerepű, ahogyan egymásra rakódnak. Együtt beszédes ez a lakás, mint egy műhely. A benne folyó állandó tevékenység tárgyszerű tanúja. Vagy másfelől, ugyanezért: néma, érthetetlen. Egy teljes, önmaga kockázatait folyamatosan felvállaló, állhatatos életmű, egy személyiség egyik kulcsa és rejtvénye. Magában hordozza az erőszakosan, szeszélyesen mindegyre megszakított hiátusait sebeként hordozó történelmi folyamatosság rekonstruálásának esélyét, elszántságát. Vagy akár

magának ez igénynek a fel nem adását, továbbadhatóságát, ki- és megmentését. Az egész egyetlen *távlat*? Egyetlen szemszög? S megóvása ezer évektől újabb ezer évekig?

Itt lakni, ez egymagában is dús program lehetett volna. De persze ott volt a város – s még mennyi minden! Aladár igazán mintaszerűen, körültekintően gondoskodott egy pesti turista (és irodalmár) minden lehető igényéről. Ő délelőttönként bement a Napsugár szerkesztőségébe, én szabadon ismerkedtem a várossal. Ebédjét találkoztunk, s együtt ebédeltünk az akkor teljesnek mondható családdal a Deák Ferenc utcában. A végtelenül szeretetre méltó, hófehér hajú, állandóan tevékeny nagyanyát: Annus nénit is megismerhettem. S persze Ali szüleit – a tanárként civilben is sokoldalú, minden iránt érdeklődő, kérdező-tanító Aladár bácsit s a teljes szívvel-lélekkel a családnak élő, érzelemgazdag Mancsi nénit. (Ő készítette rólam életem egyetlen portréfénykép-sorozatát.) Csaba, a fiatalabb költő (az évben jelent meg első kötete, az *Aranyeső*)¹³ akkoriban szintén otthon ebédelt. Mintha első feleségével, Évával is megismerkedtem volna? Naponta találkoztunk, a család befogadott vendég-tagjának tudhattam magamat.

Egy nap Alival együtt belátogattunk a Napsugár szerkesztőségébe. Biztosan előre megbeszélték, de azt gyanítom: bejelentés nélkül is jellemző lehetett az a kivételesen barátságos légkör, ami körülvett. Boldog kiváltságosnak érezhettem magam, de joggal láthattam annak a színvonalas együttest. A gyermeklapot alapító Asztalos István portréját pillantottam meg először. Majd sorra ismerkedhettem meg a már levélből, sőt a vasútállomásról is ismert Kányádi mesterrel, a fáradhatatlan tréfálkozóval, beugratóval (aki – úgy vettem észre akkor – különösen Alival állott nemes versengő szellemi elmeél-pengeváltásban). Kettejük hallgatólagos „összeesküvő” társaként tűnt fel a világ legszelídebb, legmegbocsátóbb embere: „Fodorúr”, a már akkor országszerte

¹³ Aladár nagy örömmel újságolta levelében Csaba kötetének megjelenését: „...márciusban megjelent az öcsém verseskötete is. Magyarország is rendelt belőle 300-at, vászonkötésben, láttam ilyen export-példányt is, lehet azóta már te is észrevetted.” (Kiemelem az új mozzanatot: a magyarországi terjesztés adatát. Ali mindig szívén viselte öccse írói pályájának gondjait, sikereit. Egy családban több költő esetében ez nem is könnyű, inkább kényes feladat.)

nagy népszerűségű Csipike-történetek angyali írója, megalkotója.¹⁴ Kezdetről szó szerint összefutottunk (összeütköztünk) Bálint Tiborral. Ma sem értem, hogy alakultak úgy az éveink, hogy személyes beszélgetésre, tényleges kortársi, irodalmi ismerkedésre éveken át nem került sor. (Amikor egy szerzői estjét bevezettem – Pesten, a TTIT-ben –, voltaképpen először váltottunk szót közvetlenül, nemcsak egy csoport tagjaiként.) Talán túlságosan is nagy volt a bőség? Szívélyes szavak, összeszokott, tehetséges emberek cinkos, szípkázó rögtönzései – meghívások és remek ötletek –, személy szerint mindenikük külön-külön is megnézni-, olvasni-, megismernivaló. Az elegáns, impozáns szépségű Tamás Marival s a lap rajzolójával: Itivel (Zöld Margit) külön randevút beszélünk meg: láthatom képeit a műtermében. (Tamás Mari könyvéből¹⁵ később dedikált példányt kapok.) Jut alkalom gyors magánbeszélgetésre a kitűnő főszerkesztővel: Farkas Jánossal is. De ismerőssé válik, részt vesz a közös tréfákozásban Gyula bácsi, a lap mindenese és Feri bácsi, a legendásított sofőr is.

A találkozások legtöbbje családoknál, látogatásokkal folytatódik, majd egy nagyszerű, közös kirándulásban kulminál, amely már akkor, ott koholódhatott.

Régi, kedves ismerősnek kijáró előzékenységet, bizalmat élvezek, s ez még akkor is lenyűgöz, ha – joggal – tudhatom, hogy egyértelműen Aladárnak köszönhetem a kiváltságot, az őt körülvevő, mert belőle áradó szeretetreméltóság, sugárzó kedvesség, kedély és szellem az, aminek itt most haszonélvezője lehetek. Mert nagyvonalúan, tálcán elébem kínálta.

A legközelebbi munkatársaihoz hasonlóan a régi barátok és fegyvertársak sorra, többször is előkerülnek. Kántorék – akár

¹⁴ Fodor Sándor méltó megbecsülésével, ennek megörökítésével adósnak tudom magunkat, önmagamat. (Köteteimből a róla szóló írásaimat többekkel együtt kiemelték a belső szerkesztők, mondván: nem az első Forrás-nemzedékhez tartozik, s adott oldalszám mellett maradjunk egy generációnál.) Jeles, pótolhatatlan tagja annak a nemzedéknek, amely atyai módon egyengette az itt kiemelt „Forrás” útját. Rajtaragadt a „gyermek”-, „ifjúsági” író megjelölés, holott számos figyelemreméltó novella, kisregény, regény látott napvilágot műhelyében a Csipike-könyvek óta. Legutóbb, a kolozsvári Helikonban sorozatban örökíti meg „köznap” mivoltában saját és kortársi visszaemlékezéseit, epizódokat, portrékat a második világháborús katonaelményektől irodalmi feljegyzésekig.

¹⁵ *Őszőlő őszig.* Regény. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest 1966.

Lángék is –, fiatal, kisgyermekes házasságként a Donát úti blokkok egy-egy lakásában laknak, más irodalmár kortársakhoz – például Jancsik Palihoz – hasonlóan. Találkozunk: uzsonnázunk, vacsorázunk mindegyiküknél. De nyármeleg lévén, a Szamospartra is kiülünk, pokrócokra. Mint afféle folyóparti, alig várom, hogy víz csobogjon mellettünk, s mielőbb el is lehessen merülni a vízben. Némi megütődéssel látom, hogy a nagyrabecsült költők és kritikus elmék egyszerre csak végeérhetetlen preferánsz-partiba vetik minden figyelmüket és szenvedélyüket. (Sokat kell még utaznom Erdélyben, míg ezt a játék-analfabetizmust levette megtanulom tisztelni az észjárást, a stratégiát stb. karbantartó, csiszoló kártya-kultúrát – akárcsak a sakkot.) Rajtuk, a régi iskolatársakon, kollégákon kívül Alival együtt tiszteletünket tesszük a rettegett kritikusnál: Szőcs Istvánnál is. Utóbbinak a sokoldalúsága, váratlan fordulatainak egy-egy ugrása kápráztat el. Azt hiszem, sosem felejttem el az éppen akkoriban figyelme középpontjában álló saját festményeit s egyéb passzióit. Mindenben a kétségtelen tehetség jele – s kezelésmódja mindig őszintén könnyed, maga a játékosság.

Talán a legnagyobb, legfelejthetlenebb élmény – az összefogás, a gondos szervezés magasiskolája – egy nagy közös kirándulás volt. A Napsugár gárdájával, a Feri bácsi vezette kocsival körbejártuk a Székelyföldet. Többet: mert elébb külön Tordán, majd Nagyenyeden, Csombordon is jártunk. (Utóbbi kiváltságos helyen ugyancsak elszégyelltem magam akkori járatlanságom miatt. Csávossy György, a már akkor híresen kiváló borász, egyben a Forrás-sorozat egyik első verseskötetének szerzője, személyesen fogadott és vitt le minket a hírneves, fogalommá vált borpincébe. Itt sorra mutatta, kóstoltatta a legnevesebb fajtákat. S én nemcsak méltányolni, de még ízlelgetni sem tudtam.) A nagy út állomásainak neve kitalálható. Voltunk Szovátán a Medve-tóban lebegni, Tusnádon, zuhogó esőben felmáztunk a Szent Anna-tóhoz, éjszakáztunk a Gyilkos-tó partján, átmentünk a Békás-szoroson, voltunk Csíksomlyón. Ma tudom csak igazán felfogni, milyen ritka szerencse volt az, hogy magával Fodor Sándorral lehettem errefelé, aki már akkor igaz hívő lélekként kalauzolhatott. (Útközben a Békásban pisztrángozott.) Ráadásul gyermekkorra vidékén még édesanyjával is találkozhattam a régi otthonban.

Visszagondolva mégis ismét jogos szégyenkezésemet élem újra. Előző nyáron ilyenkor az első, hihetetlen csodaként megélt Nyugat-Európa-utazás „dolgozott” bennem. Akaratlan, de talán elkerülhetetlen volt tehát az élmények párhuzama. S ez igen különös többletet adott ennek az erdélyi körútnak. Tavaly ilyenkor éppen Londonban éltem át újra és újra a szüntelen fölfedezések örömét. A gyermeki rácsodálkozás kiapadhatatlannak látott, mesebeli belefeledkezéseit. A szüntelen „jé!”-t. Az addig csak könyvekben, képzeletben „látottak” meglevevését. Azt, hogy valóban olyan minden, mint maga az elképzelés. S azt is, hogy voltaképpen „még olyanabb”. Hiszen telítettek az aprólékosan végig sem gondolt részletek kínálta meglepetéssel. Játékossággal, humorral. Megunthatatlan felfedezéslabirintusok. Az az út az új, a más, az ismeretlen, az idegen megismerésének nagy kalandja volt.

S most ezen az erdélyi úton valami homlokegyenest ellentétes élménysor kerít hatalmába. Ha ott lényegében minden új és más volt, itt éppen hogy minden nagyon régi, nagyon ismerős, test- és lélekközeli. Nyugaton is boldogan kísértett a gyermekkoromtól fogva képzeletemben élő világok feltámadásának katarzisa. A Dickens, Shakespeare, Victor Hugo, Rembrandt világaival való találkozás. Boldog, aki bepillant, aki talán inaskodhat egy sarkában. De itt más a kapcsolat: réges-régi rokonaimmal, vér-rokonaimmal találkozhatom. Annál nagyobb a megrendülés, mivel már örökre elérhetetlennek, elsüllyedtnek, elvesztettnek, felejtésre ítéltnek kellett tudnom ezt a világot. Mint amikor élőnek halott hírét költik, s megfosztják a lehetőségtől, hogy életjelet adjon.

Ez a fajta, pillanatonként hatalmába kerítő elementáris érzés furcsa – s kívülről nézve egészen biztosan még furcsább – emelkedettségi állapotba juttatott. Egyféle zavarnak, feszélyezettségnek, felcsigázottságnak is mondhatnám. Talán egzaltáltságnak is, így utólag, a pontosan meghatározatlan érzés helyét keresve. A felfokozott érzelmi állapotok mindig is jellemzők voltak rám. (Alkati vonás ez?) A visszafoghatatlannak érzett, heves tetszés öröme s a visszatetszés/elutasítás szintén kitörő (elégge el nem ítélt, ezer bajt okozó, teljesen meggondolatlan) kinyilvánítása bizony megelőzte a tudat ellenőrzését, a józan mérlegelést. (Újabb nyugati utazás-párhuzamként: úgy vélem, ezt az indíttatást serkentette az a gyakorlat, ami kialakult 63-ban. Akkor húgommal együtt élvezve a felfedezések örömét,

megtehettük, hogy a gyermekkorunktól kialakult összejátszás, humorizálás jegyében, mintegy fennhangon gondolkodjunk, s fenntartás nélkül, nyomban szóvá tegyük benyomásainkat.) Ezen a nyáron – s talán különösen a közös kiránduláson – pillanatonként érintett meg, többszörösen is, a látványok, mozdulatok, hangsúlyok újdonságának-ismerőségének „heuréká”-ja. Ráadásul mindennek hangot is adtam, a rögtönzött megnevezési kísérletek sutaságával. („Ez a szekér! Sose láttam ilyet. A farönköket hordják ilyenre? Van itteni külön elnevezése?” „Ó, de szépen ejti ki a szavakat! Micsoda jó, ízes kifejezések” stb.) Ugyancsak fárasztó lehettem. De főként Ali hozhattam kínos helyzetekbe. Hiszen ő állt jót értem. S lám, milyen ez a nő ilyenkor! Erről az oldaláról nem ismertem... – gondolhatta. Igyekezett elütni fura neveltelenségeimet. Kifogyhatatlan anekdotatárából, szóvicceiből erre is futotta. Mint ahogy a többi, mintaszerűen türelmes, helyettem is udvarias író-gavallér is mindig megtalálta a „kádenciát”. Kitűnő, máig felejthetetlen dalokat tanultam tőlük. Fodor Sanyit joggal idézi fel a „*Rukkolnak a székelyek*”; Kányádi s Farkas János hangján hallom ma is a „*Szerelem szerelem, átkozott gyötrelmem*” dallamát; s kedélyes perceinkben én is énekelhettem a Napsugár-csapat humoros „indulóját”: „*Nem élünk mi terpentinen, / most megyünk a szerpentinén...*”

Igen, az adott – s visszamenőleg határozottan az előző évi „angliai” nyárral szorosan összefüggőnek látott – magas érzelmi feszültséghez alapvetően hozzájárult az életkor hatása. Huszonnyolc éves voltam, egyre „az igazi”-t keresve, lassan már az elképesztés érzésének lázában. Kiránduló társaim is mind fiatal házasok vagy épp házasodni készülők. Aladár egyszerre többféleképpen is érzékeny korban: a gyermekkori szerelmet valóra váltó, de rövid házasesetet egy gyors, fájdalmas válással lezárva – új társ keresésének reményében s annak immár kétségei közt habozva.

Ilyen: minden várakozást felülmúló s váratlan szégyenkezéseket kiváltó volt számomra ez a mindenestül felejthetetlen, közös körút.

Ali másik meglepetése egy bukaresti utazás volt. Ő nem jöhetett, de Farkas Jánosnak volt hivatalos intéznievalója, s végtelen kedvesen vállalta az én kísérelésemet, kalauzolásomat. Sőt még „feleségnek” is felvállalt, külföldiként ugyanis cifrább lett volna

az adminisztráció. Szamosfalván ültünk fel – én életemben először – repülőre. S János gondoskodott arról, hogy az ott töltött néhány napot alaposan kihasználjuk. Nemcsak a várost jártuk körbe. Legmaradandóbban a Diadalív látványát, feliratait őriztem meg (persze különösen a közös történelmi fordulatra, 1919-re vonatkozó). Párizs után különösen szembetűnő volt a minta. Váratlan volt a tavak világa. Amikor pihenőként egy kerthelyiségben mititeit ettünk és a magával ragadóan szép, eredeti román népzene hallgattuk, szinte Keleten éreztem magamat. Másfelől a Művész-kávéház, a színházak sokasága, az akkor csak élőléből, barátok élményeiből ismert, eleven, gazdag, magas szintű kulturális események világa csak sejthető lehetett számomra. Valamennyire érzékeltette ezt az az este, amikor János elvitt Majtényi Erikékhez. Erik neve nekem sokat jelentett: elsősorban azért, mert Aladár legelső, pályakezdő kötetéhez ő írt előszót, kiállva mellette, könnyítve bejutását a pályára. A személyét körülvevő legendákat, a népszerűséget igazán akkor értettem meg, amikor olvashattam saját életregényét, a *Hajóharang a Hold-utcában*.¹⁶ Igen kellemes estét töltöttünk ott együtt az éppen betévedő vagy állandó baráti kör tagjaival. Ott volt Szász János (akkor még nem ismertem az első Forrás-nemzedék költőit bíráló cikkeit, még kevésbé az irodalmi viták háttérét). Olyan emberként hatott rám, mint amilyennek látom azóta is: igen művelt, sokoldalú, termékeny írónak, műfordítónak. Már akkor sajnáltam, hogy Szilágyi Domokost nem láthatom (pedig megtörténhetett volna, hiszen ott laktak, Hervay Gizellával együtt e kis kör már akkor megbecsült, jeles költőtagjai voltak). De találkozhattam Román Viktorral, a nagy tehetségű fiatal szobrásszal. Mély benyomást gyakorolt rám, máig éles emlékem. Nemcsak azért, mert tőle hallottam először, megdöbbenve, hogy ha látogatóba megy Budapestre, bizony nem talál szíves, baráti fogadtatásra, inkább annak az ellenkezőjére. Én akkoriban a F fiatal Művészek Klubjának látogatója, Kondor Béla nagy híve, közös baráti kör tagja voltam, s nem akartam elhinni, hogy ez általánosnak tekinthető tapasztalat. Győzködtem Vikort: hadd vezessem be én művész-pályatársaihoz. Hogy lehet egy kiváló magyar szobrász idegen (sőt: ellenfél!) pesti kollégái számára? Ő nem hitt nekem.

¹⁶ 1976. II. kiadás: Budapest 1977.

Szomorúan láttam (látom ma is), hogy igaza volt. Adott feltételek között a féltékenység, a verseny, a kenyérféltés nagyobb hatalomnak bizonyul, mint a mesterség, a tehetség közös rokonszenvből fakadó vonzása. Már oszlott a társaság, amikor kettőnk beszélgetése folytatódott. Szállásunkra menet útba ejthettük Viktor műtermét, ahol láthattam akkori (többségében még figurális) munkáit. Nemzedékeken át öröklődő, ősi székely faragási készség kibontakozásra, kivirágzásra kész darabjai gyönyörködtettek. Az egyre személyesebbé váló beszélgetésből most is bennem él, ahogyan elbeszélte, hogyan halt meg az édesapja: viszonylag fiatalon megtudta, hogy gyógyíthatatlan, rákos beteg, hogy napjai vannak hátra. Összehívott minden rokont, barátot, falubelít. Kérésére felesége süttött-főzött, ő meg csapra veretett minden hordót, aztán – már az ágyból – köszöntött mindenkit, akit szeretett, egészségükre ürítvén a poharat. Előre hozta a saját halotti torát, amelynek ő volt a rendezője és fő résztvevője. Híres római jellemek bátran vállalt haláljeleneteit idézheti ez a hetyke bölcsesség. Viktor apja aligha gondolt ilyenre; ami közös volt bennük, azt inkább a „pogány” jelzővel szokás illetni. Pedig vajon pogány-e?...

Bukarest után mintha kicserélődött volna – vagy inkább csak kibővült? – az Ali padlásszobájába járó baráti társaság. Volt, aki már szabadságról jött vissza, leburnulva, más csak most kezdhetette el pihenését, egyúttal szüleit látogatta Kolozsváron. Az állandó látogatók között volt Soós László, aki akkor nyomdászként dolgozott, miután – tagadhatatlanul kiváló eredményei ellenére – nem vették fel a vásárhelyi orvosi egyetemre.¹⁷ Bátyja, Soós Ferenc teológus egy koholt politikai per nyomán a szamosújvári börtönben sínylődött, emiatt öccse is eleve priuszosnak számított. Aztán ott volt Papp László, iskolatársa a kolozsvári Brassaiából, ő származása miatt volt „x kategóriás”. Szülei kiskereskedők voltak hajdan. 45 után persze államosították, kilakoltatták őket, álláshoz is nehezen jutottak. Őt a jogról tanácsolták el, így színész-rendezőként végzett, s akkor éppen a temesvári színháznál dolgozott. Mindkettejük jeles osztálytársa volt a vörösdiplomás orvos, költő és esszéíró Vásárhelyi Géza, Ali egyik

¹⁷ Ennek a nyomdászkitérőnek köszönhetem, hogy megajándékozott az első Forrás-kötetek csaknem teljes sorozatával.

legközvetlenebb híve. Azon a nyáron ő mintha éppen nem lett volna Kolozsváron, a későbbi találkozók állandó tagjaként ismertem meg közelebbről. Egymást váltották az elmélyültté váló beszélgetések, a késhegyig menő viták és a hangulati rögtönzésből fakadó, jókedvű, táncos multságok. Aladárnak még lemezjátszója és divatos tánclemezei is akadtak a kimeríthetetlen padlásterben. A szinte rendszeresen feljáró társak mellett az „átmenő forgalom” sem szünetelt. Így találkoztam az akkor ugyancsak fiatal regényíróként induló Vári Attilával, majd Szele Petiékkel, az ígéretes ifjú író-házaspárral s másokkal. A kör tágasságára és improvizatív rugalmasságára jellemző, hogy egyszer – a szokásos kenyeret-párizsit stb. vásárolva – magunkkal hívtunk egy kedves néger diákot is – táncolni.

Közben persze viszontlátogattuk a nekem új ismerősöket. Így jártunk például Soóséknál, s megismertem Laci lánytestvéreit. Lassanként Kolozsvár utcái, házai is egyre ismerősebbek lettek. A Bukarest étterembe is benéztünk, arra tanyázó, régi cimborák bukkantak fel. („Lazac”: Horváth László, akkor orvostanhallgató, mindig hanyag eleganciával, utolérhetetlen, egyéni argónyelvezetével. Remek táncos, hírhedt nőcsábász.)

Alinál nagyszerűbb, ideálisabb vendéglátóm nem is lehetett volna. A változatos nyári programot még újabb színekkel is gyarapította. Az összejáró társaság egy részével – négyen-ötten – remek gyalogtúrára indultunk. A Tordai-hasadékot látogattuk meg, sátrakban aludtunk, a szabad ég alatt főztünk. (Ali a réten gyűjtött növényekből gyógyteát főzött.) Persze itt is folytatódtak a kifogyhatatlan témájú eszmecserek.

A legfelejtethetlenebb időt azért Alinál, a „padláson” töltjük éjszakába, sokszor a hajnali órákba nyúló, abba hagyhatatlan beszélgetések közt. S mivel csaknem mind átmenetinek éreztük akkori helyzetünket, valószínűbb, teljesebb feladatokról, alkotásokról dédelgettünk féltett, titkos álmokat. Én igen jól éreztem magamat ebben a vallomásos, egyetértéses, rejtett gondolatok megfogalmazására alkalmat adó együttesben. Az alkalmat – akárcsak a jó helyszínt – Aladár szolgáltatta. Elsőként azzal, hogy voltaképpen az ő versei, gondolatrendszere volt az, amely a beszélgetők számára hasonló erővel, biztatással mintegy az ihletet adta a megszólaláshoz, hiszen éppen e versek olvasóiként, Aladár híveiként vetődtünk együvé. Így nem volt csoda, hogy a bőséges

irodalmi hivatkozások közé újra meg újra beleszövődnek az ő versrészeletei, versfordulatai, a mindnyájunk által jól ismert közös utalások. „*Alakulni fáj*” – idéztük figyelmeztetően és biztatóan.

Aladár különben éppen ebben az évben nem kényeztetett el verskéziratokkal. „*Sok eredeti opust ez a tavasz nem hozott*” – panaszkolt. Mintegy kárpótlás volt az, hogy „*Annál termékenyebb a numizmatikai ágazat*”. Máskor ígéreteket kapok, de nem mindig érkezik meg a melléklet.¹⁸ Említés történik egy Kyokónak¹⁹ ígért versről, az valóban megszületik, s a jellegzetes Lászlóffy Aladár-versek közé tartozik. Később a következő, 1967-es kötetben²⁰ kap helyet – de a válogatásokban is szerepel: *Egy japán maszk* a címe. Más leveleiben műfordításokról, kisebb cikkekről számol be, majd egy elméleti jellegű írásról is.²¹ A köztünk kialakult szellemi anyagcsere is lelassul. Elküldöm – igaz, Kántor Lajosnak, a Korunknak – nagy lendülettel írott Joyce-tanulmányomat, de a visszhang nem több nyugtázásnál. („*A Joyce-odat, akár hiszed, akár nem, én még nem láttam, egyáltalán Lajossal alig találkozunk, de azt hiszem, rövidesen megjelenik.*”²²) Viszont nagy örömmel tölt el, hogy sikerült kapcsolatot teremtenem B. Nagy László és Aladár, Ali versei között. „*Örvendek a B. Nagy véleményének, szeretnék beszélgetni is vele.*” Fanyar iróniával teszi hozzá: „*Jó, hogy legalább neked (s akit te meggyőzől) jó véleménye van rólam.*”²³ Büszke voltam arra, hogy B. Nagyot, akit akkor és azóta is nagyra

¹⁸ „*Ja, igen, van egy vers féleség is, ideírnám de nem tudom kívülről. Majd elküldöm.*” (Kolozsvár, 1964. augusztus 28.) „*Írtam szeptemberben néhány verset is, egyet itt mellékelve el is küldök neked.*”

¹⁹ Hani Kyoko 1958-ban került Budapestre, Kodály közvetítésével, zenészként. Jól megtanult magyarul és több szépirodalmi kötetet fordított japánra. Sándor Gyurka révén ismertük meg. Ebbe a körbe tartozott egy akkor jól működő báb- és pantomimtársaság Balogh Beatrix vezetésével. Utóbbiakat emlegeti Ali „*Bamba királyfi banda*” gyanánt (egyik produkciójuk címe alapján). (Kolozsvár, 1964. május 20.)

²⁰ *Képeskönyv a vonalakról*. Bukarest 1967.

²¹ „*Tudor Arghezi verseiből fordítok a kiadónak és én is cikket írok pályatársaimról.*” (Kolozsvár, 1964. május 28.) „*...Láttam egy jó magyar filmet, a Nappali sötétséget, most diktáltam le az Utunknak a cikket róla. És Bálint Györgyről is írtam.*” (Kolozsvár, 1964. augusztus 28.) „*...írtón dolgozom. Nagy példádton felbuzdulva cikkeket is írok, most például a formai elem és tudatosság a költészet születésekor (sic!) nagyképű témát kell megírjam. Na de nem baj, az ember elmélkedik tőle.*” (Kolozsvár, 1964. szeptember 30.)

²² Kolozsvár, 1964. szeptember 30. Valóban megjelent.

²³ Kolozsvár, 1964. december 5.

tartok (a Mènesi úton voltunk kollégák), közeli szellemi partneremnek tudhattam, s örvendtem, hogy elolvasta doktori értekezésemet, említett Joyce-tanulmányomat. Aladár verseit oly megbecsüléssel méltányolta, mint magam. Egy érzékeny megjegyzése máig foglalkoztat. Egyetlen vers egyetlen részlete, rímpárja alapján olyan jelenségre figyelt fel, amely ma már az életmű egésze szempontjából is megérdemli az elemzést.²⁴

Úgy tűnik, hogy az itt felidézett időszak – a sok utazással, numizmatikával és egyébfajta írivalókkal – a költő számára egyféle „szünet” vagy inkább szellemi-lelki feltöltődés s belső váltás, újabb fajta lírikusi periódus érlelődése volt. Mindennek jeleként, bizonyoságaiként olvastam, olvashattuk azokat a verseket, amelyeknek egy része ott, azon a nyáron került a kezünkbe. A korábban hiányolt kézirat-melléletek miatt fokozott várakozás, kíváncsiság jutott ki az olvasóknak. Joggal. Úgy emlékszem, úgy éltem meg ezeknek az új verseknek az élményét, mint saját, akkor időszerű gondjaim megoldásához illő segítséget. Adódott ez abból, hogy a saját sorsom alakulásának, alakításának fontos lépései előtt álltam. Adott korszakunk immár ismert, tapasztalt korlátai, keretei, elvárásai között mire és hogyan tehetnénk fel életünket, erőinket? Lehet-e és hogy lehet nemes és hatékony becsvággal dolgozni, öncsalás nélkül „használva”? Nem hiszem, hogy tévedek, amikor e nyáron összejáró társaim olvasói élményeinek lényegi hasonlóságát feltételezem. A hatás hasonlósága mellett szól, hogy Papp László – mint akkori színházi ember – okos cikket írt arról, miért szokatlan, nehéz feladat egy Lászlóffy Aladár-vers előadása.²⁵ Soós Laci pedig önmagában élte át azt az időszakot, amikor komoly próbát tesz a költői kifejezéssel. Szellemi-lelki, érzelmi gondjait tehetséget mutató versekben oldotta ki magából. Róla írja Ali ősszel: „*Laci barátunk feljött, nagyon jó verseket ír néha és elég sokat vagyunk együtt.*”²⁶

²⁴ A *köd* című ciklusról van szó, azon belül az egyik rész két soráról: „*Mindenik költő úgy hitte, hogy őse / A mindentmegértésnek, – pedig ő se!...*” (A vers a *Színhelyek*ben jelent meg.)

²⁵ *Hagyomány és jelen a versmondásban*. Korunk, 1966/12. 1308–1312.

²⁶ Kolozsvár, 1964. szeptember 30. Év végén pedig a közös, családi üdvözlőlevélben Mancsi néni újságolja el örömmel: „*Soós Laci jár az egyetemre, Vásárhelyre.*” Kolozsvár, 1964. december 16.

Dávid Gyula szerint: „*Soós Laci történetéhez tudni kell, hogy a bátyja halálra volt ítélve és nyolc hónapig várta, hogy mikor végzik ki. Akkor közölték vele, hogy*

Hogy mi lehetett, mi volt a közösnek feltételezett, mély benyomás lényege, a korabeli Aladár-versek varázsa, arra próbálok példát hozni. A *lencse-csiszoló* c. vers²⁷ alkalmasnak látszik a megidézett nyárnak, szellemi közegének felidézésére s az adott költői útszakasz jellegzetességeinek érzékeltetésére. Merem többes számban írni: mélyen bevésődő élmény, magunkénak érzett mű volt s maradt. Miért?

Akkor születtek s kezdtek fontos szerepet játszani Alinál bizonyos fajta, a vers és próza határán álló lírai megnyilatkozások.²⁸ Verstani taglalásuk külön, érdekes kérdésnek látszik. Szabadversek? Prózaversek? Hol ehhez, hol ahhoz hasonlíthatóak, de igazában egyikkel sem azonosíthatóak. Azt kockáztatnám meg: inkább megszületésük, indíttatásaik hasonlíthatóak akár Walt Whitman, akár Arthur Rimbaud hasonló darabjaihoz. Olyanféleképpen, ahogy azt a fiatal, éppen „szabadverseket” író József Attila hangsúlyozta levélben: „...akkor ne hívják versnek ... akkor legyen x. vagy y.! ...mit bánom én!”

A kiemelt vers – különös „vers”. Nemcsak a rím (vagy akár az asszonánc) hiányzik belőle, hanem még a sorok, a szótagok bármilyen fajta szabályos váltakozása is. Tagolatlanul árad a 70 + 1 sor. Mégis hullámszik, lüktet. Mitől? Hiszen a szavak egymásutánjának egyetlen szabálya a szabálytalanság. (Nemcsak a sorok száma nem páros, de a versfolyamon belül is hiányzik bármiféle nyelvi, hangzásbeli „párosíthatóság”, ismétlés.) Avagy csupán látszólag van ez így? (Szabály s igen erős szabály van, csak hogy egészen másutt, szokatlan helyen rejtőzik?) A szokott versformákat hiába keressük. A sorok hossza 19 és 2 szótag között váltakozik, uralkodó, domináns mérték nincs is. Viszonylag leggyakoribbak a 14-es (9-szer) s a 12-es, 11-es, 9-es, 8-as (mind 7-szer) szótagszámú sorok. Ezek a visszatérő sorhosszúságok is szeszélyesek. Olykor felfedezhető valamiféle verstani lejtés, a

átváltoztatták életfogytiglanra a büntetését. A Laci sorsában az hozott változást, hogy 1964-ben Feri is amnesztiával szabadult, tehát a Laci priusza érvénytelenné vált.”

²⁷ A fent említett Korunk-cikkben is ez a példa.

²⁸ Bőven lehet hivatkozni előzményekre az első kötetből s a még azelőtt megjelenő versekből is. De külön differenciálást kívánhat és érdemel az: miért és hogyan *mások* ezek a lírai formák. Közvetlen elődeiket én az első kötettel egyidejű, de máig egészében meg nem jelent versekben, az említett „kézírásos füzet”-ben látom. (Vö. 53–55.)

sorokat, sorvégeket egyaránt jellemző trochaikus ritmus. Meghatározóbbnak vélem azonban azt, hogy állandó az enjambement-ok váltakozása. A megszakítatlanság és a mégis meg-megállás ütemének, lüktetésének nevezném ezt. A lencsecsiszoló nagy figyelmet igénylő mozdulatait szabadon kísérő, „csapongó” gondolatok társításainak szárnyaló íve ez. A vers szokatlan belső lényegének szokatlan poétikai tükrözése.

De hát mi is ez a szokatlan belső lényeg, ami akkor annyira megragadott minket, olvasókat? Nem könnyű néven nevezni. Holott voltaképp úgy is olvasható, hogy holmi történelmi példázatszerű kultúrtörténeti portré felidézésének vagyunk tanúi. Hiszen a vers – kétségtelenül – monológ.

Órák óta dolgozom csendben, gondolatokban.

Ez a kezdet. S később is ez a hangvétel, ez a közlésmód folytatódik: „...időnként vizet cseppentek az alakuló üvegre, / időnként hűvös fém-mércém érintem hozzá”. „...ujjaim...gyalogolnak / milliomodik mozdulatuk felé”. „Mióta dolgozom csendben, gondolatokban.” S ha tovább kérdezzük: ki, hol, mikor szólal itt meg, a verssorok nyomán pontos, felismerhető háttér rajzolódik ki. A műben felvázolt hely („színhely”), idő ebben a költészetben mindig történelmi idő, földrajzilag, historióailag megjelölt. („Körül a leydeni szélmalmok forognak”; „...Körül a leydeni dombok, a malmok...”; „...a lencse. /... Tengerész távcsőben, szemüvegekben / tengerre kerül el / s a legtisztább munka várja.”) Németalföld jeles városában vagyunk, az első polgári forradalom győzelme, a spanyol iga lerázása után? A polderek kialakítása, a nagy tengeri hódítások után? A tudományok, művészetek nagy virágzása a németalföldi reneszánsz idején, a XVI–XVII. században, mindezek nagy eszközeinek még nagyobb műhelyében? Ez itt éppen az üvegiparé. S a mester? A monologizáló? (A monológ gazdája?) Lehet éppen Spinoza? Aki egy személyben, egyetlen életében egyesítette az üveget csiszoló kézművest és az elméket magas szintű elvontságban „csiszoló” gondolatrendszer alkotó tudóst, etikust.

Belső monológ tehát. (?) Fiktív. (?) A beszélő (ha az), élesen körülhatárolt személy, aki műhelyében, munkaasztalánál ül,

hangsúlyozottan mozdulatlanul, nagy figyelmet, pontosságot, türelmet kívánó munkájára koncentrálna. Munkájára, amely csupán a szemét s legláthatóbban ujjai ügyességét igényli. Csiszol. Az üvegből lencsét. Lencsét, amely „...Tengerész távcsőben, szemüvegekben / tengerre kerül el”, amelyet „csillagász vár”.

Mind igaz. A vers során mégis valamennyi megállapítás megkérdőjeleződhet. A felrajzolt körvonalak áttetszővé válnak, a végtelenbe nyílnak. A lencsecsiszolót „éppen a közelgő este figyelmezteti” ideje behatároltságára („egy csillagász várja az árut!”). Mégis munkájának valódi ideje – miként a vers időbeli kerete – jóval több, jóval távolibb. („Elsuhanó percek, órák, hónapok, évek” kísérik a szakadatlan munkafolyamatot.) A várakozó „csillagászó ember” „szelleme távcsővébe” is majd oda ér „valaha” „minden hiányzó lencse”. Munkájának látszata „csak évszázadok távlatából / mutatkozik majd”. (Ahogy a „leydeni szélmalomok” sem csak Leydenben forognak, hanem „az idő számlapján”, azaz egy költői önkénnyel létrehozott történelmi időben.)

S akár ezeket az időhatárokat figyelve is feltűnhet, hogy a megidézett műhely falai is ugyancsak kitágulnak, akár csak a csendes, mozdulatlan türelemmel végzett, egyhangú, monoton munka maga. A csiszolás kitartó, aprólékos mozdulatait „különös torná”-nak nevezi a költő, amelynek során ujjai „szótlan jobbágyként” robotolnak, s amely „hasonló asszonyi csípők táncához járás közben”, „és ahhoz a mozgáshoz, melyet a páros szemgolyó / végez naponta ezerszer”. Kibővülnek, megsokszorozódnak a távlatok, a vonatkozások. S ez a bővülés alig észrevehető, mégis villámszerű költői asszociációugrásokkal, szökkenésekkel történik. A csiszolás tárgya, a lencse is nemcsak csillagászati távcsőbe készülhet, hanem a csiszoló ujjai között maga is „reményteljes bolygói táncát” folytatja. A munkapadnál végzett, szótlan, kitartó munka is egyre merészebben lépi át feladatának szó szerinti, közvetlen határait.

*Az üveg finomsága mindent átvesz,
amit más csiszolás más anyaggal nem is közöl.
Csak a tudat finomul így,
fogadja így évezredek törődését a szellemnek,
testnek.*

Hogy is van ez? Mit csiszol műhelyében a csiszoló? Milyen üveg-, egyáltalán milyen munkadarab, milyen „nyers”(?) anyag, milyen „anyag”(?) van ujjai alatt?

*Mintha az emberi elme feküdne előttem.
Az ilyen fogékony és tiszta kép reményében,
az éles látás reményében,
a csillag-látványok reményében.*

Egyre több- és átvittebb értelmű, egyre nagyobb vonalú mindaz, amit az ily módon felidézett lencsecsiszolás jelent, jelképez. Olyanfajta „*legtisztább munká*”-ról van szó, amely „*fénysugarak és emberi tekintetek közt közvetít*”.

Egyáltalán: tényleg valamiféle üveg megmunkálásáról, csiszolásáról van szó? A tárgy s egyúttal a vers tárgya is egyre átszellemültebb, egyre elvontabb. A finom mívű ipar műhelyéből a legelvontabb filozófiai, poétikai munka legéteiribb, legláthatatlanabb közegeibe értünk. Az „*üveg finomsága*”, átlátszó volta másféle látásnak, átlátásnak adja át a helyet:

*Áttetsző, mintha mutatná: anyaga mennyire
mellékes szerepe mellett.*

Anyagról van tehát szó (legyen az akár „*az emberi elme*”)? Vagy „*szerep*”-ről? Olyan szerepről, amelyet egy-egy apró mozzanat tölthet be valamely nagy folyamatban. Netalán a kettő itt egy, s ez a lényeg? Eggyé lesz, egyesül s talán semmi másban, mint magában a „*türelem*” megőrző, megvalósító, felbecsülhetetlen értékében. Az „*órák óta dolgozom csendben*” oly egyszerűnek, lapidárisnak tetsző mozzanatában. Az elmerült, odaadó, időt feledő, századokat, évezredek áthidaló munkában, az állhatatosságban, ahol „*jóformán a türelem csiszolja*” a lencsét. S hasonlóként a tudat kifinomulásához, amely fogadja „*évezredes törődését a szellemnek, / testnek*”. Egy „*türelmes és végtelen folyamat*” az, amely az egész mozdulatlan (álmozdulatlan) kép középpontjában áll, egyetlen meghatározott, történeti, technikatörténeti műhelyben. Egy áltörténeti, áltechnikai álműhelyben – miközben mindez valóságos is egyúttal. Ámde

ebben a megemelt, költő teremtette közegben lesz magától értetődő, ahogy például a hajdani lencsecsiszoló s a huszadik századi költő alakja találkozik. Személyeik egy közös, önmaguk fölötti személytelenségben azonosulnak. S nem is ők fognak kezdet voltaképpen, hanem a türelmük, odahajolásuk a hasonló munka fölé.

A verset befejező kis képecske a mai költőről hasonlítható a középkori festmények sarkába illesztett kis önarcképhez (amely önellentmondásként egyben a Névtelen megörökítése). De itt inkább tudatos rájátszás ez a mozzanat. Egyben felelet is arra: mennyiben monológ, mennyiben egyszemélyes ez az egész lírai beszéd, amely hangtalan magában mormogásnak, avagy egy meg sem fogalmazott közérzet önkényes, költői lefordításának, értelmezésének is tekinthető. Egyes számban szól? Igen, így kezdődik, így folytatódik – s nem is könnyű felfedezni, mikor és hogyan fordul át a legteljesebb természetességgel többes számra (amiben „mi”, olvasók is benne vagyunk). *„Már-már a bársonynál ártatlanabb / hatásokkal közeledünk végső, megadott formájához, / jóformán a türelem csiszolja...”* S a befejező sor: *„Így segítjük előbbre egymást a kitérésben s a győzelemben.”* Ennek a többes számnak a jelentése: „mi, emberek”, „mi, emberiség”.

Azon a nyáron mindenképpen, többféle értelemben és irányban is *„előbbre segítjük egymást”*. Főként Aladár segített elő bennünket felejthetetlen padlásalakása kisugárzó kincseivel, még inkább szellemével. A bármi megrázkódtatások között és azok ellenére állhatatosan folytatott munka, elmélyült tevékenység varázsa, vonzása volt ez. Annak élménye, hogy elődeink erőfeszítéseinek legkisebb mozzanata, emléke is érték, ha tudatában vagyunk, ha jól megbecsüljük, ha vállaljuk a folytatást, személyesen, rendíthetetlenül. Megkeresve, felismerve saját, egyszemélyes utunkat, dolgunkat a nagy egészben.

Segített többünket a saját eleven *„színhely”*-ével s verseivel, amelyek egyre hűbb és egyénibb esszenciái voltak egy mélyen megalapozott, vonzó életfelfogásnak.

És segített olyan formában is, amelyről feltehetően sejtelve sem volt. A „padláson” tartott búcsúest után a két legállandóbb barát, a két László (Soós és Papp Laci) hívott búcsúsétára, a Fellegvárra. Persze elmerült, hosszú beszélgetés alakult ki,

amelynek végén – már pirkadt – mindkettejünkkel címet cseréltünk, azzal az elhatározással, hogy levélben folytatjuk az eszmecsere-t.

A levelezés következménye pedig – igen gyorsan, de eltökélten – az lett, hogy még ennek az évnek végén, karácsonykor eljegyeztük egymást Papp Lacival. Az időközben hatalomra jutó Ceaușescu intézkedései értelmében aztán évekig vártuk a házassági engedélyt, míg 1967-ben egybekelhattünk, majd újabb hosszú hónapok²⁹ után elkezdhattük a közös új életet. Alit titkon s akkor avattuk be, amikor már remélni mertük ezt a kibontakozást.

Mondtam és mondok: teljesen öntudatlanul, de mégis ő és az ő versei voltak a mi házasságközvetítőink.

²⁹ 1967. január 21-től az év november 7-ig.